

FRA TAHITI TIL AMALIENBORG
ET SYDHAVSMOTIV HOS NICOLAI ABILDGAARD

AF

CHARLOTTE CHRISTENSEN

Gennem hele det attende århundrede interesserede både lærde og lægmænd sig livligt for eksotiske lande og sære, fjerne folkeslag. Det faktiske kendskab til levevis og kultur under andre himmelstrøg var i de fleste tilfælde meget begrænset, men desto større spillerum var der da for luftige hypoteser og fantasien. De rejsendes beretninger toges til indtægt for religiøse og filosofiske teorier, gav stof til satirer og imaginære rejseskildringer som Voltaires og Swifts, men først og fremmest bragte de inspiration til europæisk kunst og kunsthåndværk. Det drejede sig oftest om rene modeluner, man led af tyrkomaner eller fandt i Kina forbilleder for dekorationer af sprød ynde, med fabuleringen over pagoder, djunker og sirligt samvær i pastorale omgivelser, overført på porcelæn eller i udsmykning af haver der var anlagt i den nye engelske smag. Sjældnere fulgtes dette af en oprigtig interesse for de lande hvis kunst eller skikke man fandt dekorative; men de eksotiske dragter blev anset for klædelige på maskeraden.

Rejsebøger hørte til den allerivrigst efterspurgte litteratur, og inden for den satiriske digtning blev det mode at konfrontere en indfødt fra et fjernt land med den europæiske civilisation, for ved denne skæve synsvinkel at anskuelliggøre de hjemlige dårskaber. Oftest idealiseres samtidig „den ædle vilde“, hvis sind endnu ikke er forkvaklet, og man drømte om, at blandt et af disse folkeslag ville man finde mennesker i en lykkelig naturtilstand og få et glimt af paradiset før syndefaldet. Efterhånden koncentreredes denne drøm om Sydhavet, og da de første beretninger om den nyligt opdagede ø Tahiti nåede Europa, mente man omsider at have fået en bekræftelse på at der dog var ét sted på kloden hvor skønhed, harmoni og lykke herskede.¹⁾

Sydhavet var endnu ved midten af det 18. århundrede et næsten ukortlagt og ukendt farvand. Man havde fra oldtiden en myte om et umådeligt rigt fastland i hvis jord guld, sølv og ædle stene gemtes, og mænd som

Francis Drake var sejlet ud med håbet om at tilvende sig disse skatte. At et sådant fastland eksisterede troede endnu præsident Charles de Brosses, der 1756 i Paris udgav „Histoire des navigations aux Terres Australes“, den første bog der udelukkende handler om sydhavsrejser.

I 1766 sendte englænderne en ekspedition ud for at løse Sydhavets gåder. Hvis det nemlig skulle vise sig at det sagnomspundne „Terra Australis incognita“ eksisterede, var det af vital betydning at få det under engelsk herredømme. Skulle en anden af de store kolonimagter, Frankrig eller Spanien, vinde kapløbet, ville det betyde en forstyrrelse af den af England med møjle opretholdt europæiske magtbalance. I 1767 udsendte også Frankrig en ekspedition, ledet af juristen og diplomaten Louis-Antoine de Bougainville, og endelig sendte englænderne i 1768 kaptajn *James Cook* afsted på „The Endeavour“. Da Cook tog afsted var kun ét af skibene fra den første ekspedition vendt hjem, og det interessanteste kaptajnen, Samuel Wallis, havde at berette, var om den ø som han havde kaldt „King George's Island“ og som skulle få en sådan magt over den europæiske bevidsthed under det navn de indfødte havde givet den: Otaheite eller Tahiti.

Franskmændene havde også været på øen, og den første beretning på tryk blev Bougainvilles „Un voyage autour du monde“, udgivet 1771 i Paris og allerede året efter oversat til engelsk. Heri berømmes Tahitis yndigheder i en række lovprisninger af det elysiske land hvor man ikke kender bekymring for morgendagen, hvor ingen behøver at umage sig for at skaffe det daglige brød, og, hvad der unægtelig interesserede mest, hvor de unge kvinder er smukke, blide og gavmilde med deres gunst. Bougainville kalder Tahiti „la nouvelle Cythère“ og præger for bestandig billedet af kærlighedsøen.²⁾

I Danmark findes også enkelte spor af dette sydhavssværmeri i kunst, litteratur og dagbøger. I Schack Staffeldts digt Gjenfødelse (skrevet før 1796) læses ønsket: „Lad mig saa, igjen afklædt til Spire, Luttret fra Europas stolte Nød, Flygte til et otahitisk Skjød!“ – og i Baggesens Giengangeren (1807): – „Giv os Fielde, Som Alperne, giv os Neapels Luft! Giv os Naturen i sin Kiæmpevælde! Giv os et O-tahaiti med sin Duft!“ Den unge Poul Møller drømmer om at „glide paa Skier ved Nørrepol, og gaa nøgen for Otaheites Sol med en Krands af Koral“.³⁾

De trykte beretninger om Cooks rejser, der behagede yderligere ved deres mange illustrationer, hørte til yndlingslekturen og nævnes i dagbøger og breve; således omtales bøgerne af Sybille Reventlow der fra Brahe-Trolleborg skriver til Louise Stolberg 4.-5. marts 1791 og igen 17. marts 1792: „Nous lison à présent le second voyage de Cook par

Forster de huit à 9 heures, c'est Oest qui fait le lecteur, cela nous fait grand plaisir à tous".⁴⁾ På Brahe-Trolleborg må interessen have været så meget større eftersom Georg Forster der var med på ekspeditionen som videnskabelig medarbejder, havde en søster der en tid var lærerinde i huset.

Også anden sydhavslektüre hører vi om i den reventlowske familie-kreds – således læser de to damer desuden George Keate's *An Account of the Pelew Islands* fra 1788, der beretter om hvordan kaptajn Wilson med en ostindiefarer lider skibbrud på en af Palau-øerne og stifter venskab med de indfødte på en nærliggende ø, styret af høvdingen Abba Thule. Dennes søn bringer Wilson tilbage til England; men den indtagende prins Lee Boo dør i London, og følsomme hjerter røres dybt af den ædle vildes tragiske skæbne. Til eksempel skriver baronesse Frederikke Løvenskiold i en fortegnelse over læste bøger: „Relation d'un Voyage aux Isles Pelew entrepris par le Capitaine Wilson, traduit de l'Anglois: Tout le monde connoit cette relation intéressante, tout le monde admire ces enfants de la nature. Ce Roi Abba Thule, ce général Raa Kook, cet aimable Leebo. O Nature! que tu est belle sortant des mains du créateur, o isles heureuses, puissent jamais n'approcher de tes bords ce vénin corrupteur sous le masque de la culture".⁵⁾ I den reventlowske kreds kalder man kronprinsen ved navnet Leeboo, således blandt andet i et brev fra Charlotte Schimmelmann til Louise Stolberg (28.1.1792).⁶⁻⁷⁾

En uventet genklang af Tahitis ynder findes i et maleri af Nicolai Abildgaard der nu ejes af Frederiksborg Museum og hvis sujet ikke har været nøjere bestemt. Det omtales af Bente Skovgaard i biografien *Maleren Nicolai Abildgaard*, og benævnes „Exotisk (ostindisk?) danse-scene".⁸⁾ Det stammer fra Arveprinsens Palæ på Amalienborg, hvor Abildgaard i årene 1794 til 1798 var beskæftiget med at indrette appartermenter til den kongelige familie der var husvild efter Christiansborgs brand. Dekorationerne har fortrinsvis emner hentet fra den antikke mytologi og historie; men af og til har han anslået en mere fremmedartet tone i udsmykningen, som i de charmerende og kulørte allegorier over verdensdelene. Fire unge kvinder gengives med hvert sit karakteristiske dyr; Europa med en storøjet, fredsommelig tyr, Asien, en tatarpige, med en skabning der gør sit bedste for at ligne en kamel, medens Amerika ledsages af et stort, sært ubestemmeligt væsen der måske er et forsøg på at gengive en tapir. Mest indtagende er den kakkelovnssorte Afrika der ligger henslængt på ryggen af en brøsig løve; en figur hvis forbillede måske er at finde i Peder Andersens maleri af en negerinde der personificerer det mørke fastland i Audienssalen på Frederiksborg.

CH DANCE in OTAHETI.

"A Dance in Otahetiti. J. Webber del., J. K. Sherwin sc." Koberstik i: A Voyage to the Pacific Ocean. 2. ed. London 1785, planche 28.
Originalens størrelse: 23 x 38 cm.

Nicolai Abildgaard: En dansescene fra Tahiti. Malet mellem 1794 og 1798 som dørstykke til Arveprinsens Palæ på Amalienborg. Tilhører Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Olie på lærred. Originalens størrelse: 58,5 × 107,5 cm.

Ligheden mellem de to figurer synes at være så stor at det ikke kan skyldes en tilfældighed.

I „Dansescenen“ fra Amalienborg ser vi to unge, graciøse kvinder i solgule dragter der bagtil er lagt i læg, så de får karakteren af en opslået påfuglehale, med blå liv og safranfarvede brystprydelse. De vugger og svajer til trommemusik, medens to ynglinge følger dem i dansen. Omkring de optrædende ses et interesseret publikum, og i baggrunden sidder trommeslageren under et halvtag bag hvilket mørke palmer duver og danner en dekorativ silhouet mod den luerøde solnedgangshimmel. Hele den indtagende scene har karakter af panorama eller apoteose i et balletoptrin, og man erindres om at Abildgaard lejlighedsvis arbejdede som teatermaler, selvom hans fantasi på dette område mest blev taget i brug til at fremmane Nordens oldtid på Det kongelige Theater.

Nøglen til en nærmere bestemmelse af det eksotiske optrin giver et engelsk kobberstik af J. K. Sherwin efter John Webber. Det er en planche til den trykte beretning om Cook's tredje rejse, og det ses at Abildgaard næsten uden ændringer har overtaget sujettet fra illustrationen i „A Voyage to the Pacific Ocean undertaken by the Command of His Majesty for Making Discoveries in the Northern Hemisphere.“ Denne bog der udkom første gang i London 1784, er en af de rigest illustrerede rejseskildringer fra det attende århundrede, og var så efterspurgt at oplaget blev udsolgt tre dage efter udgivelsen, hvorefter man kunne finde annoncer i de engelske aviser med tilbud om køb af bogen til betydelige overpriser. Siden kom den i adskillige nye oplag og oversattes flittigt i de øvrige europæiske lande. Kobberstikkene blev standard-illustrationer i alle geografiske værker om Sydhavsregionen, mere eller mindre forgrovede ved den stadige reproduktion, og anvendtes, da de længe udgjorde det mest udførlige materiale fra området, indtil fotografier begyndte at blive benyttet i de videnskabelige værker.⁹⁾

Det engelske admiralitet fulgte en også i Danmark velkendt tradition for at lade kunstnere følge med de videnskabelige ekspeditioner ved på hver af Cooks tre opdagelsesrejser at medsende en tegner der var engageret til at skildre de nyfundne øers natur og befolkning til brug for de officielle rapporter om rejsernes forløb. På den anden rejse medtoges en elev af den berømte landskabsmaler Richard Wilson, William Hodges der på turen udførte en lang række meget fine og særprægede landskabsstudier. En betydelig del af disse er endnu i Admiralitetets eje, dog er de fleste tilgængelige da de er udlånt til National Maritime Museum i Greenwich.

Til hvervet som topografisk tegner på den tredje rejse, hvor Cook blev

dræbt under skærmydsler med de indfødte på Hawaii, valgte man den schweiziskfødte John Webber. Hans tegninger der tjente som forlæg for kobberstikkene i den officielle beretning, udført af Englands bedste grafikere, findes idag på British Museum.¹⁰⁾

Den scene Abildgaard har valgt blandt de talrige stik, gengiver et af højdepunkterne i samværet mellem de indfødte og englænderne på Tahiti, der snart blev fast rasteplads for europæerne i Stillehavet. Her kunne man proviantere og hvile ud, og de indfødte optrådte med sang og dans og små skuespil. Søfolkene kvitterede af og til for denne underholdning med at afskyde fyrværkeri hvilket fyldte tahitianerne med en i høj grad skrækblandet fryd. I bogen findes flere gengivelser af disse danseoptrin hvoraf et par fremtræder yderligere romantisk ved at foregå ved natte-tide, så de dansende kun belyses af skæret fra bålene. Abildgaards maleri har som forlæg planche 28, betegnet „A Dance in Otaheite“, og desuden findes den højre af de dansende piger portrætteret alene på planche 29.

Det kan påvises at Abildgaard selv har ejet et eksemplar af Cooks rejser, da der i Det kongelige Biblioteks håndskriftsafdeling findes en liste over bøgerne i hans bogsamling, tildels skrevet af Abildgaard selv.¹¹⁾ Biblioteket indeholdt foruden kunsthistoriske og arkæologiske værker en rig samling af klassisk og moderne skønlitteratur, desuden politiske og filosofiske værker samt en samling rejsebeskrivelser. På listens anden side opføres (Abildgaards ortografi bibeholdt): „An Account of the Pelew Islands . . . London 1788“, og side 54: Hawkesworth's account of the Voyages and Discoveries in the Southern Hemisphere. 3 Vol: vith Fig. London 1773. Forsters Voyage round the World. 2 Vol. vith Fig. London 1777. Forsters Observations made during a Voyage round the World. London 1778.“ Side 55 opviser: „Cook's Voyage towards the South Pole and round the World in the Years 1772, 73, 74 & 75. 2 Vol. vith Fig. London 1779. Cook's Voyage to the pacific Ocean for making Discoveries in the Northern Hemisphere in the Years 1776, 77, 78, 79 & 80. vith Fig. 3 Vol. London 1785.“¹²⁾ Som det ses et ganske udtømmende udvalg af bøger om Sydhavet.

Abildgaards bibliotek var et af de betydeligste i Danmark og beskrives også af tilrejsende udlændinge som en seværdighed. I August Hennings' dagbog fra 1802 gives et måske vel sort-i-sorttonet billede af den gamle Abildgaard der havde trukket sig tilbage fra verden:

„Man führte mich in ein Bücherzimmer, an allen Wänden mit Büchern besetzt. Ich glaubte, ich sey irre geführt in das Zimmer eines Gelehrten und nicht eines Malers. . . – Ich mahle nicht mehr, sagte er, und wenn ich etwas mahle, verbrenne ich es. Für wen sollte ich mahlen? . . . O ich

Nicolai Abildgaard i sit bibliotek, tegnet af J. T. Sergel. Pen og tusch. Tilhører Kobberstiksamlingen.
Originalens størrelse: 14,3 x 22,5 cm.

habe auch meine Violine verbrannt, und spiele nicht mehr; ich war fest entschlossen, meine Bücher zu verkaufen, es ist ja gleich viel, dachte ich, ob du etwas weisst, oder nicht; aber als Nelson uns zu bombardiren drohte, flüchtete ich meine Bücher; da stand mein Zimmer sechs Tage leer, ich ging darin herum: alle Augenblicke tappte ich nach einem Buche und wollte es hervorlangen, da war ich wie verlassen, wenn ich die leeren Bretter fand. Ich kann nicht beschreiben, wie melancholisch es mich machte, da schwur ich nie meine Bücher zu verkaufen.“¹³⁾

Efter Abildgaards død erhvervedes biblioteket til Kunstakademiet på prins Christian Frederiks initiativ fra enkefru Abildgaard. I de abildgaardske papirer på Kgl. Bibl. og i Akademiets arkiv findes en udførlig korrespondance om købet, der kom istand med nogen vanskelighed, da akademiets tilbud ikke var alt for overdådigt. Juliane Abildgaard skriver 12.3.1810 til prinsen:

„Samlingerne er efter fordem Tids Pris vurderet til 6300 Rd. dansk Kurant, altsaa haaber ieg, at Kongen ikke vil nækte mig, da Bereyningen er gjort efter de gode Tider, da efter samme at betalle, som da nu i vorre Bankosædler blev 16000 Rd., og for denne Sum er ieg villig at sælge, endskjønt det ikke er, vad det har kostet min Mand. Ieg er ikke i Stand til at vurdere en Bogsamling, men begriber heller ikke, hvor for min Mand skulde sige den at have kostet mere end, vad han vidste at have givet for den. Dens Udsøktthed kan ingen nækte. Den vilde ellers ikke med saa megen Aktelse omtalles udenlands. . .“¹⁴⁾

Forhandlingerne endte med, at Akademiet købte Abildgaards bogsamling tillige med hans samling af tegninger og grafik for 15000 Rd.d.C. De tahitianske dansere fik kun lov at give gæstespil på Amalienborg, idet Abildgaards dansescene blev erhvervet til Frederiksborg af museets inspektør Jørgen Leemejer, da en del af palæets inventar bortauktioneredes efter Caroline Amalies død 1881.

NOTER

(1) Om ekspeditionerne til Sydhavet se James A. Williamson: *Cook and the Opening of the Pacific*. London 1946 og J. C. Beaglehole: *The Exploration of the Pacific*. London 1934. Om rejsernes kulturhistoriske betydning: R. W. Frantz: *The English Traveller and the Movement of Ideas: 1660-1732*. Lincoln 1934. – (2) Om Tahiti og den europæiske åndshistorie se: Bernard Smith: *European Vision and the South Pacific 1768-1850*. Oxford 1960, og Yrjö Hirn: *Ön i världshavet*. Stockholm 1928. – (3) Baggesens danske Værker, 2. Udg. VII, 1846, p. 77. Schack Staffeldts Samlede Digte, I, 1843, p. 82, 535 f. Poul Møller: *Efterladte Skrifter*, 3. Udg., I, 1855, p. 60. Baggesens „Oceania“ (1808) er en lille begyndelse til et heltedigt i tyske heksametre om so-

fareren Cook, men det når ikke så langt som til Sydhavsoernes opdagelse, og heller ikke Oehlenschlägers „Øen i Sydhavet“ (1824-25) har noget at gøre med sydhavssværmeriet men er en temmelig tør gendigtning af den engang populære tyske Robinsonade „Der Insel Felsenburg“ (1731-1743) der på samme tid blev bearbejdet af Ludwig Tieck. (4) Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, ved L. Bobé, IX, Kbhvn. 1922, p. 71, 75. – (5) Smstds., p. 64, 337 f. – (6) Smstds., IV, 1900, p. 130, 304. – (7) Keate's bog kom i dansk oversættelse ved professor C. Olufsen, 1796 i Kbhvn. I det modsatte hjørne af monarkiet blev den engelske original optrykt med følgende undertitel: Ein englisches Lesebuch für Anfänger und Schulen mit fortlaufenden Anmerkungen und einem vollständigen Wörterbuch herausgegeben von J. B. Frise, Sub-rector an der Schule in Flensburg. Schleswig 1800, 500 pp. De bevægede optrin fra Sydhavsoerne skulle få den tørre lærdom til at synes mere indbydende. – (8) Bente Skovgaard: Maleren Nicolai Abildgaard. (Kunst i Danmark.) Kbhvn. 1961, p. 85, geng. fig. 47. – Frederiksborg Museum inv. nr. 6478. – (9) Om de forskellige udgaver af Cooks rejser og deres europæiske popularitet se: Sir Maurice Holmes: Captain James Cook, R.N., F.R.S., A Bibliographical Excursion. London 1952. Siden er udkommet (som nr. 36, I, i Hakluyt Society, Extra Series, og som vol. III, 1 af The Journals of Captain Cook): The Voyage of The Resolution and Discovery 1776-1780. Ed. by J. C. Beaglehole. Part I. Cambridge 1967. Heri „Dansescenen“ som planche 26, jvf. p. ccxii-ccxiv. – (10) Add. MS 15513, 15514, 17277. Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum in the Years 1845. London 1850, p. 14, og samme 1846-47. London 1864, p. 383.

(11) Ny kgl. Samling, 2337 fol. – (12) Henholdsvis nr. 5, 23, 29, 24 og 47 i Holmes, op. cit. Som det ses, ejede Abildgaard ikke Cook's „A Voyage to the Pacific Ocean“ i den eftertragtede førsteudgave. Også Kgl. Bibl.s eksemplar fra den kongelige samling er udgaven fra 1785. Biblioteket ejer desuden fra P. F. Suhms bibliotek et separat bind med alle plancherne til beretningen om den tredje rejse. – (13) August Hennings' Dagbog, udg. ved L. Bobé, Danske Magazin, 7. Rk. I, Kbhvn. 1934-35, p. 43 f. Abildgaards bibliotek omtales også i: Studien zur Kenntniss der schönen Natur, der schönen Künste, der Sitten und der Staatsverfassung auf einer Reise nach Dännemark, von Friedrich Wilhelm Basilius von Ramdohr, I., Hannover 1792, p. 162. – (14) Kong Christian VIII.s breve 1796-1813, ved Axel Linvald, II. Kbhvn. 1965, p. 56. Det væsentligste af korrespondancen findes trykt her.

I Kunstakademiets bibliotek findes en liste over de af Abildgaards bøger der indgik i biblioteket. Denne liste er ikke identisk med inventariet i Kgl. Bibl.; bl.a. synes de politiske og filosofiske skrifter at være udskilt. Listen kan måske være sat op efter Abildgaards død under forhandlingerne om købet af bogsamlingen. I et brev fra Christian Frederik til fru Abildgaard dateret 10. okt. 1809 hedder det: „Tillige vover jeg at bede Dem ved Lejlighed at tilstille mig Catalog over Deres sal. Mands Bøger og Kobbere, som De maatte være tilsinds at afhændige. . .“ (Christian VIII.s breve, II, p. 54).

Medens denne artikel var i trykkeriet bebudedes: Anthony Murray-Oliver: Captain Cook's Artists in the Pacific, 1769-1799. Christchurch, New Zealand.